

ПРОФ. ІВАН ОГІЄНКО.

МЕТОДОЛОГІЯ

перекладу Святого Письма та Богослужбових
книг на українську мову.

ВІДБИТКА З „ДУХОВНОГО СІЯЧА“ 1927 Р.

ВАРШАВА.

ДРУКАРНЯ СИНОДАЛЬНА, ЗИГМУНТОВСЬКА 13.

1927.

ПРОФ. ІВАН ОГІЄНКО.

МЕТОДОЛОГІЯ

перекладу Святого Письма та Богослужбових
книг на українську мову.

ВІДБИТКА З „ДУХОВНОГО СІЯЧА“ 1927 Р.

ВАРШАВА.

ДРУКАРНЯ СИНОДАЛЬНА, ЗИГМУНТОВСЬКА 13.

1 9 2 7.

Не сховаю теї глибокої радості, яка проймає мене в сьогоднішній день.¹⁾ День цей—27 квітня 1925 року—це історичний день в житті Української Церкви. Найвищий представник Православної Церкви в Польщі, Високопреосвященний Митрополит Діонісій зібрав нас, присутніх на цих зборах, щоби заснувати «Комісію для перекладу Святого Письма та Богослужбових книг на українську мову». Найвища церковна влада православної Церкви вже наочно пересвідчилась, що хвалити Бога зрозумілою пастві мовою—це поважне завдання часу, який переживаємо.

А переживаємо той саме момент, ті саме настрої, які переживали Св. брати Кирило та Мефодій, коли починали свою віковичну святу працю, — переклади Святого Письма та Богослужбових книг з грецької на болгарську мову, рідну слов'янам. Український нарід сьогодні скрізь вимагає заведення його рідної мови до Церкви, бо старі мови він не розуміє. Український Нарід, що вже довгі віки тішиться славою найбільше побожного народу в світі, що наскрізь пересякнений побожністю внутрішньою, а не лише побожністю зовнішньою, Український Нарід хоче сьогодні ближче пізнати свого Великого Бога і хоче служити Йому свідомо й розумно.

Священний Синод Православної Церкви в Польщі на своїм історичнім засіданні 3 серпня 1924 р. в Почаєві благословив вже правити Служби Божі українською мовою там, де того побажає собі Український Нарід. І тому цілком логічним і послідовним став другий великий акт в історії православної Церкви в Польщі—офіційне заснування Комісії для перекладу Святого Письма та Богослужбових

¹ Доклад, читаний 27 квітня 1925 р. в Варшаві на першій засіданні „Комісії для перекладу Святого Письма та Богослужбових книг на українську мову“ і ухвалений для керування й видання окремою брошурою.

книг на українську мову. І мене, людину, що вже не мало присвятила сил своїх на переклади Богослужбових книг Святого Письма на українську мову, та на спопуляризування самої ідеї рідної мови в Церкві, мене сьогодні проймає правдива радість,—бо ж я дочекався того великого дня, коли бачу, що задушевні великі думи св. братів Костянтина й Мефодія потроху втілюються в реальне життя й серед українського народу.

Присвятивши довгий час перекладам Богослужбових книжок та Святого Письма на українську мову, я хочу поділитися з членами нашої Комісії й своїми короткими зауваженнями про ті методи, яких я додержувався в своїй роботі. Думаю, що це не буде зайвим, бо праці для перекладів церковних книг для потреб відновленої Української Церкви ще дуже багато, а між тим ми ще не маємо усталених, міцних і певних методів цієї роботи. Отже тому віддаю на суд громадянства не тільки свої переклади, але й ті методи, якими я керувався при перекладах Богослужбових книжок та Письма Святого на українську мову. Сподіваюся, що для численних перекладчиків, які тепер так запопадливо взяли за різні переклади Церкви потрібних книжок, мої вказівки не будуть зайвими.

Не треба тільки думати, ніби переклади Богослужбових книг на українську мову—це праця звичайна та легка. Я не мало писав та перекладав на українську мову, але ніколи ні на яку працю свою не витрачав я так багато сил та часу, як то буває в мене при перекладах Богослужбових книжок та Св Письма: тут кожний вираз відповідальний, тут кожне слово має своє особливе значіння. Перекладчик, скажемо, французького роману перекладе легше грубу книжку в 15 аркушів друку, поки перекладеш оден аркуш Богослужбового тексту. Оригінали наших церковних книжок в більшості писано грецькою мовою, часто тут вживано виразів, яких сьогодні ми або зовсім не розуміємо, або розуміємо не відповідно; а це вимагає від перекладчика фахового доброго знання не лише грецької мови (крім мови жидівської), але й історії богослужбових текстів та історії близьких до цього богословських наук. Не забуваймо, що ми ж не творимо но-

вих Служб церковних,—ми лише перекладаємо традиційний грецький текст на сучасну нашу мову.

Ось оце все переконує мене, що легковажні переклади малосвідомих осіб не принесуть користі відповідальній праці дійсних перекладів. Це ж саме нехай переконає членів нашої Комісії, а також і широке громадянство, яка важка їхня праця і яка величезна відповідальність лежить на нас за цю нашу працю. При найменших хибах нас осудить не тільки сучасне громадянство, але осудить і потомство. Бо ми вміли відновити свою Церкву,—скажуть—але мало працюємо для надання їй потрібної сили.

§ 1. **Чи можна перекладати з самої церковно-слов'янської мови, без уваги на грецький оригінал?** Переклади свої я робив з грецьких оригіналів, і вважаю, що тільки переклади з грецької мови можна рахувати корисними, всі ж інші—жодної користі нам не принесуть. Наш старий церковно-слов'янський Богослужбовий текст—це переклад з грецької мови, в більшості своїй дуже давній, — IX—XII віків (а грецька мова тут—не давня грецька, а так зване «койне» — візантійська грека, що має в собі багато рис народньої мови); переважно це переклад текстуальний, переклад взагалі добрий і до оригіналу дуже близький, при чому порядок слів його цілком відповідає грецькому текстові. От зза цього переклад з самої тільки церковно-слов'янської мови міг би бути корисним (яко матеріал) хіба що у добрих знавців слов'янської мови.

Проте покладатися при перекаадах на самий тільки слов'янський текст в жадному разі не можливо, бо все ж таки досить часто слов'янський текст не передає вірно оригіналу, особливо в деталях; перекладники на слов'янську мову хоч і як добре розуміли мову грецьку, проте з різних причин, як, напр., невиробленість для цілів перекладу в той час мови слов'янської (цеб-то болгарської), або нерозуміння якої синонімічної деталі слова грецького, зрозумілої тепер,—переклад давній слов'янський (болгарський) поважної наукової критики в теперешній час не завжди видержує.

Подам хоч небагато прикладів, що можуть наочно показати, як обережно треба покладатися на слов'янський

текст. Так, в Метафрастовій Молитві після Причастя читаємо: *Μήλι οὐτβεράν εα κοσμήνι εκβπѣ*, а в оригіналі знаходимо *τὰς ἰγνάας*—не мѣли, а «підколінок», див. в Поясненнях до мого перекладу «Служба Божа св. Іоана Золотоустого», ч. II, Львів 1922 р., № 796; в Херувимській Пісні слов'янське *дорѣносима* відповідає грецькому *δορυφορούμενον* в значінні «провождати», див. № 532; в Молитві *Πρεκατάλ* Трѣнце слову *ωχιστή* відповідає грецьке *ἰάσθητι*, що значить і «будь милостивий», № 26; в цій же молитві слову *ποχѣтї* відповідає грецьке *ἐπίσχεσαι*, зглянься, № 29; вираз в ектенії *ω* *ποσολί* ти—це *συμπολεμήσαι* разом війну вести, № 261; в виразі *и* *припадѣмъ* ко *Х р и с т ъ* слово *припадѣмъ* це *προπεσόμεν*, упасти ниць, № 349; *пѣти*—це *ὕμνειν*, в співах славити, № 601, *сло-вѣннѣю* *слѣжѣ*—це *λογικὴν λατρείαν*, розумне служіння, № 629 і 630; т. п.,—цих прикладів можна б подати дуже багато, і всі вони ясно покажуть, що повинно працю вести над оригіналом, а не над його слов'янським (болгарським) перекладом.

Ще оден приклад. Молитву *взвѣрннѣю* *коєкѣдѣ* без грецького оригіналу не зрозуміти. Подаю тут початок цієї молитви в оригіналі і в слов'янським перекладі:

<i>Τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια. ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια. ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου. Θεοτόκε.</i>	<i>взвѣрннѣю</i> <i>коєкѣдѣ</i> <i>повѣдѣтельнаа</i> , <i>ѣкѣ</i> <i>взвѣбальшеа</i> <i>ѣ</i> <i>злѣхѣ</i> , <i>благодарствѣннаа</i> <i>кєсписѣмъ</i> т. п., <i>равнѣ</i> <i>тѣой</i> , <i>Бѣѣ</i> .
---	--

Тут *взвѣрннѣю*—*ὑπερμάχῳ* обороняючій, побідоносній; *повѣдѣтельнаа* *благодарствѣннаа*—*νικητήρια* *εὐχαριστήρια*—вдячну подяку за перемогу; *кєсписѣмъ*, *ἀναγράφω*—публично описуємо, до актив публичних записуємо. ¹

В мові церковно-слов'янській єсть дуже багато слів штучних, витворених не завсіди добре при перекладах з грецького, бо в давній час мова слов'янська (болгарська) була мало виробленою для перекладу з грецького; багато єсть і слів, для нас тепер вже не зовсім ясних; напр. *благодѣтєрѣннѣ* див. № 51, на *кѣкѣкѣхъ* 103, *нааці* 106, *сотрѣнѣ* 195, *ω* *благодарствѣрѣннѣ* *кєздѣхѣхъ* 263, *вєполнѣннѣ* 305, *кєзѣлѣ* 389, *погѣцѣннѣ* 423, *бана* *пакивѣтѣ* 468, *непрѣткєннѣ* 482, *оѣдоклѣ* 480, *ω* *вразѣцѣннѣ* 498, *благодѣлѣшликѣ* 516,

¹ Як повстала молитва ця (її склали греки в подяку за перемогу над ворогами) див. мою статтю: „Початки християнства серед українського народу“, „Духовна Бєсѣда“ 1925 р. № 11 ст. 3.

подемающе 531, благообразный 534, плащаница 536, живонбещ 539, исплнних 547, единствина 579, такожде съи 607, мѣниса дѣмх 632, и зрѣднх 649, несреволюбіе 766, смиренномудре 767, любсблаготѣбный 817, і багато інших. ¹ Цих слів без грецького оригіналу вірно не перекладете й добре не зрозумієте.

Дуже часто з самого слов'янського слова ви не довідаєтеся про точне його значіння, — тільки грецький його оригінал дає змогу вірно збагнути значіння слова, напр. див. №№ 43, 44, 430, 566, 591, 615 і багато інших в моїх Поясненнях.

Часто церковно-слов'янські слова вже загубили в нас своє старе, первісне значіння, і тільки грецький текст дає змогу їх зрозуміти, напр. див. №№ 68, 137, 138, 541 і багато інших.

Перекладчики на мову слов'янську (болгарську) робили свій переклад буквально, майже ніколи не змінюючи (особливо в давніших текстах) грецького порядку слів, і звідси теж повстало в наших богослужбових текстах багато темних місць, незрозумілих поза оригіналом; напр. в Метафрастофій Молитві після Причастя: да ѡику твоѣгѡ до́мѡ, вхсѡдомѡ причащѣніѡ, ѡику сѡгнѡ менѣ бѣжитѡ всѡкѡ слодѣѡ, № 805.

Дуже часто перекладчики Богослужбових книжок чи Письма Святого на слов'янську (болгарську) мову сліпо додержували грецької складні, такої складні, якої ми не зрозуміємо без грецького оригіналу, і яка була неприродною й давній слов'янській мові; напр., при звертаннях чи окликах в грецькій мові маємо родовий відмінок; цей родовий відмінок задержали й давні перекладчики, а ми тепер, звичайно, це мусимо передавати своїм власним спеціальним відмінком — зовним (vocativus), а не родовим; напр. ѡ гнѡснагѡ тогѡ глѡса — о гнусний той голосе! Ось приклад з 9-ої пісні Великоднього Канону: ѡ бжѣствѣннагѡ, ѡ любѣзнагѡ, ѡ слодчѡйшагѡ твоѣгѡ глѡса, перекладаємо: О божественний, о найлюбіший, о найсолодший твій голосе!

Крім цього, слов'янська давня мова (болгарська) мала такі звороти в складні, яких сьогодні ми вже не маємо, а тому ми їх і не зрозуміємо, напр. т. зв. давальний са-

¹ Числа скрізь визначають тут №№ в Поясненнях до моєї праці: „Служба Божа Св. Іоана Золотоустого“, ч. II, Львів, 1922 р. Церковно-слов'янські приклади скрізь подаю з українським старо-церковним наголосом.

мостійний (dativus absolutus), напр.: Ісус же рождшѣся въ видѣмѣ, Сїмѣдшимъ же ѿмъ, єще же ємъ глаголющъ і тисячі т. п. виразів: «Українська мова тепер не знає цих форм, вона має тут пови речення. 1) Або особливий зворот, т. зв. accusativus cum infinifivo: когдѣ ма глаголютъ челоуѣци быти Матв. 16, 13, або: мнѣмъ призрѣти быти Мрк. 6, 49 і т. п.

Звичайно, треба добре знати, який саме грецький текст покласти в основу наших перекладів, бо маємо багато різних грецьких текстів Св. Письма і чимало текстів Богослужбових. Ось же й тут треба бути уважним. Для Служб Божих корисним нам буде «Евхологіон» відомого Якова Гоара, що зібрав тут багато найрізніщих текстів; друге видання його праці вийшло в Венеції 1730 р. Що до Святого Письма, то не треба забувати, що єсть грецькі тексти й так би сказати католицькі й протестантські, з деякими відмінами супроти принятих текстів грецьких православних.

Так, напр. П. Куліш Біблію переклав (разом з галичанином І. Пулюєм та І. С. Левицьким) головно з джерел протестантських; крім цього—Видавництво виправило працю Кулішеву, здається, без його згоди, так, що православною звати її тяжко. Галичанин о. Ярослав Левицький своє «Святе Письмо Нового Завіту» (як і другі переклади) робив головно з католицьких джерел, особливо додержуючись латинської Вульгати (пор. напр. Матв. VI, 13, 18; МНІ, 4, 28, 30, 32; IX, 5, 7, 11, 13, 14, 23, 27, 28, 37; X, 3, 5, 8, 12; XII, 3, 14, 23, 31, 47 і тисячі т. п. відступлень від споконвічного на Україні прийнятого тексту), через що його переклад вийшов зовсім римокатолицьким. Обидва ці переклади незручні для вживання в українських Церквах, відвіку православних. Переклад Нового Завіту о. Ол. Бачинського—дослівний переклад, головно з дотриманням традиційного православного церковного тексту, але місцями помітний вплив польського перекладу Вуйка.—Найкращий переклад Євангелія—це переклад Пилипа Морачевського (1806—1879), зроблений 1860—1861 року; переклад цей був післаний в 1861 р. до Академії Наук, але Синод не дав згоди на його друкування. Лише р. 1905-го Синод доручив єпископу Кам'янецькому Пар-

1) Лише в піснях мова наша часом ще знає ці давні звороти, але дуже рідко.

фенію виправити цей переклад і видрукувати його; з 1906 р. цей переклад і появляється в світ. Переклад П. Морачевського добрий, але на сьогоднішній день він безумовно дуже відстав від теперішньої літературної мови, а до того—він часом занадто не милозвучний, а тому для церковного вжитку, на мою думку, мало придатний. Його варто було б добре виправити.

Ось через усе це треба пильнувати, щоби переклади наші були дзеркалом оригіналу, традиційного на Україні оригіналу грецького; не вільно чогось добавляти чи опускаєти в порівнянні з грецьким оригіналом. Звичайно, наш переклад має бути дзеркалом оригіналу лише можливим, — бо цілком дослівний переклад був би для нашої мови неприродним, як часом неприродним був для болгарської мови й переклад IX віку; переклад наш має відповідати якнайближче й духу української мови як в окремих виразах, так і в складні.

§ 2. **Який слов'янський текст класти в основу при перекладах.** Поклавши в основу перекладів текст грецький, все-таки мусимо до певної міри держатися й тексту слов'янського, як прийнятого для церковного вжитку, особливо там, де він вірно відбиває свій грецький оригінал. Але якого ж слов'янського тексту маємо триматися? Річ у тім, що ми маємо теж не мало ріжних слов'янських текстів. Довгі віки Церква Українська жила окремим самостійним життям (залежність від патріярха царгородського в кінці зійшла на залежність лише номінальну), наш Київський митрополит був митрополитом «всея Русі», Церква наша була матір'ю й для Церкви Московської, а тому з часом на Україні витворилися свої особливі окремішності в Богослужбових текстах; витворилися також свої особливі «чини», яких не знайдемо, скажемо, в Церкві Московській. З початку XVII-го віку на Україні працювала вже славна наша Академія могилянська, яка власне й виробила нам нашу богословську науку. Ми маємо безконечну низку славних українських богословів, що створили богословську науку не лише українську, але й московську; українською мовою видрукувано не один десяток надзвичайно цінних богословських творів в той час, коли на Москві про це й не думали. В той же час, особливо за XVII та поч. XVIII віку, на Україні усталилися й свої Богослужбові окремішності.

Коли Українську Церкву остаточно приєднано року 1686-го до Московської,¹ то з цього часу вже патріярхи московські почали косо поглядати на окремішності Української Церкви, і почали потроху силою накидати Україні свої московські церковні звичаї. А Петро I р. 1720-го вже відкрито й категорично наказав, щоби українські друкарні,—Київська та Чернігівська,—не випускали Богослужбових книжок, відмінних від московських. І з того часу почалася вперта боротьба за повне знищення українських богослужбових книжок; боротьба ця йшла з перемінним для нас успіхом, бо був час, коли вищі церковні посади по всій Росії займали майже виключно українці. Але боротьба ця скінчилася тим, що гору взяли таки росіяне: старі українські богослужбові книжки почали силою відбирати від церков та палити й замінити їх на московські...². І з того часу по Україні панують т. зв. московські синодальні видання.

Знаючи все це, нам легко буде відповісти на вищепоставлене питання, яких саме церковно-слов'янських книжок маємо триматися тепер при наших перекладах? Відповідь може бути тільки одна: своїх, українських, які ми мали до того часу, коли в наші церковні справи почала вмішуватися Москва. А ми маємо повний богослужбовий круг своїх стародавніх українських видань, з 1569 р. починаючи, видань надзвичайно добрих і солідних,—коло них ходили першокласні українські богослови, глибокі знавці грецької мови. Було б дивним і незрозумілим, колиб ми в основу наших праць для перекладів на українську мову клали сучасні т. зв. московські синодальні видання, а не свої споконвічні.

В старовину український священник стояв до народу значно ближче, як в теперішній час; нарід звертався до духовного отця в своїх потребах значно частіше, ніж тепер. Погляньте в старі українські требники, від стрятинського 1606 р. починаючи: скільки тут найрізніших «чинів», які пізніше повикидано їх нам силою! А між

¹ Див. про це мою статтю: „Приєднання Церкви української до московської в 1686 році“, „Дух. Бесіда“ за 1925 р. № 1—5.

² Про це я докладно розкажу в своїй праці: „Історія українського друкарства“, т. I, Львів, 1925 р. ст. 279—295; див. ще мою працю: „Українська культура“, Київ, 1918 р. ст. 172—177.

тим «чини» ці (скажемо освячення пчіл, нового меду, нового колодязя і т. п.) так глибоко звязували священника з селом... В чині шлюбу, скажемо, встаровину у нас все була й присяга,—молоді в Церкві голосно присягали «руською» (українською) мовою, читаючи особливу присягу на вірність оден одному до кінця віку; так, скажемо, в Київськім требнику 1646 р. молоді складають оден одному по обрученні таку присягу: «Я, такий то, беру тебе, таку то, собі за жінку, і присягаю тобі любов, віру та повагу супружую, а що я тебе не опушу аж до смерти, в тім допоможе мені Бог, в Тройці святій єдиний, і всі святі». Без цієї присяги шлюб рахувався на Україні не дійсним. Отож тепер, перекладаючи Богослужбові книжки, ми мусимо триматися своїх власних стародавніх українських видань.

Крім цього, ми вже мали частину церковних книжок в перекладі на українську мову; напр. р. 1627-го Печерська Київська Лавра видрукувала («Тріодь Пісна») т. зв. «Синаксарі» українською мовою в перекладі славних богословів Памви Беринди та Тарасія Земки¹; хиба ж ми не мусимо використати цей переклад Синаксарів, що вже вільно читався в нашій Церкві?

§ 3. При перекладах взагалі доводиться дуже рахуватися з певною традицією (особливо загальновідомих місць) і переходити від одного тексту (слов'янського) до другого (українського) дуже бережно. Загально відомі місця ліпше перекладати якнайближче до слов'янського тексту, хоч в цім випадку дуже спокусливо робити зміни. Напр., *Κύριε ἐλέησον. Господи, помилуй*, було б дуже добре перекласти: «Змилуйся, Господи». Це було б більш по-українському, і ближче відповідало б оригіналові, і для співу в церкві не було б трудним, а для простого народу було б надзвичайно близьким і зрозумілим (див. Пояснення № 24). Або: *ἢ не κενὴ μας κτ ἡσκησένιτε, καὶ μὴ εἰσενέρχηις ἡμᾶς εἰς πειρασμόν*; тут треба б перекласти: «не дай нам попасти в спокусу», але зза великого поширення цього виразу його залишають в своїх перекладах без зміни.

Відношення до тексту я поділяю на три ступіні: 1) текст, що співається, про нього див. нижче, § 10; 2) текст, що виголошується голосно,—тут треба бути дуже береж-

¹ Див. *Іван Огієнко*: Українська мова в Києво-Печерській Лаврі в XVII віці; „Духовна Бесіда“ 1924 р. № 1—2; єсть окрема відбитка.

ним і триматися часом ближче тексту слов'янського, особливо в загально відомих місцях. і 3) текст, що проказується тихо,—тут в перекладі можна бути вільнішим і триматися тільки вимог української мови.

Звичайно, в перекладах наших складня повинна бути тільки українською; не треба забувати, що в церковно-слов'янським тексті ми часто маємо багато властивостей мови грецької, чого заносити до українських перекладів безумовно непотрібно (напр. зворот давальний саможостійний, родовий оклику і т. п.).

§ 4. Окремо треба спинитися на **перекладах із Старого Завіту**, — тут часто й грецького тексту не зрозуміти, і доводиться звертатися до оригіналу в мові єврейській. Грецький переклад старозавітних книг, переклад 72 толковників, особливо Псавтира, має багато темних місць, важких до зрозуміння. Перекладчики з єврейського, — і грецькі, а за ними й слов'янські—робили переклади дослівно, і часто не передавали особливостей своєї мови, зате буквально дотримуючись оригіналу.

Але тому, що праєославна церква вживає перекладу, скажемо, Псавтиря, з грецької мови¹, зза цього при перекладах з Псавтиря мусимо держатися більше тексту церковного, — грецького і слов'янського, звертаючись до тексту єврейського тільки в разі незрозуміння слова чи виразу по цих текстах (маємо добрий російський переклад Псавтиря з мови жидівської).

§ 5. При перекладах обов'язково повинно мати на увазі так звані **гебраїзми** (єврейські особливості мовні). Основою грецьких Богослужбових текстів були старозавітні псалми, біблійні пісні і біблійні та синагогальні жидівські молитви. Перекладчики Старого Завіту з жидівської мови на грецьку (це певне були жидівські вчені) перекладали дослівно, і внесли до своєї праці багато виразів, питомих тільки мові жидівській, цеб-то т. вз. гебраїзмів; от зза цього Біблія значно задержала свій семицький характер не тільки в релігійних поняттях і термінах (часто чужих грецькій мові), але й в цілих зворотах та складні («біблійний стиль»). Церква апостольська й апостоль-

¹. В Біблії, що переклав П. Кулш (видання Британського Товариства) Псавтиря переклав Др. І. Пулюй з жидівської, а не грецької мови.

ських Отців (переважно євреїв) не тільки мала собі за взірець синагогальні богослуження, молитовні формули та тексти, але творила й нове під впливом та на взір старого. Для церкви великих Отців IV, V-го і дальших в'ків, уже греків, усе це було вже святою батьківською спадщиною, освяченою повагою апостольською. Для дальшого візантійського періоду християнської гімнографії всі ці псалми й біблійні п'сні творили правило, канон, якого вони свято дотримувалися. І хоч вони складали й свої кондаки, ікоси, стихирини й канони по штучних приписах грецької просодії та метрики, все-таки давній біблійний, семицький колорит задержався й надалі в образах, поняттях і зворотах, немов свята реліквія.

Треба мати також на увазі, що грецька богослужбова мова не єсть класична грецька мова,—це проста народня мова, т. звана *κοινή διάλεκτος*—яка багато в де-чім має відмінну від класичної лексику, фонетику, морфологію та складню,

Отже тому, що наші богослужбові тексти єсть твором духа семицького (жидів та сирійців) та грецького (геленистів), цей двійний характер єврейсько-геленистичний треба постійно мати на оці й відрізняти як часову, національну форму від релігійної та богослужбової ідеї, яку та форма виявляє. Перекладчики богослужбових текстів на слов'янську мову, перекладаючи дослівно, занесли в свої переклади дуже багато цих гебраїзмів та геленизмів, які часто не тільки затемнюють розуміння тексту, але тим самим і понижують молитовний настрій людини нашого часу.

Звичайно, перекладаючи на українську мову, ми повинні опустити, розв'язати всі ці чужі нашій мові вирази. Жидівський чи грецький стиль хай лишається собі при оригіналах, жива ж українська мова знає тільки один стиль, одну складню—українську.

Подам приклади хоч деяких гебраїзмів. Гебраїзми ці можна поділити на дві групи: 1) гебраїзм окремих виразів і 2) гебраїзми граматичні (стилістичні).

1. Єврейська мова, як стара та східня, вживає образного способу представлення, дає конкретні слова в значінні для нас чужім. Напр. *κάλκις πλότης* — кожний чоловік; *Ὁ θεός δὲ πνεύμα καὶ κάλκις πλότης*, ὁ θεός τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός — Боже духів і всіх людей; *λόγος σπασένια* — спасенна сила; *πρέδξ*

лицёмъ людѣй — перед людьми; посреда́хъ земли — на землі; нехай Господь наставить ступіні твої, τὰ διαβήματα τοῦ, на всяке добре діло—нехай Господь наведе тебе на всяке добре діло; лице́ земли—земля і т. п.

2. Жидівське слово «ben» визначає не стисло «син», але й ширше—взагалі потомок; ось через це вираз «син Давидів» (Матв. 1¹. 9²¹. 12²³. 19²². 20³⁰ і др.) визначає «потомок Давидів».

3. У жидів двоюрідних братів звано просто «братами» (пор. Буття 13¹¹. 14¹⁶. 24⁴⁸. 29¹²), а тому євангельські «брати» Христа (Матв. 13⁵⁵, Марко 6³, Іон. 2¹². 7^{3.5} і др.)—це можливо й двоюрідні брати.

4. Жидівське «we» вживається на початку рівнорядних речень (наше а, і, же), але це «we» часто ставиться й замість знаку розділового; ось тому такого частого євангельського «и» на початку речень на українську мову перекладати часом не потрібно. Правда, це часте і знає й наша народня мова, особливо стара.

5. В давній жидівській мові вживається множини конкретних річей зам. однини на означення абстрактного розуміння: йзв́аки ма ѿ кров́ей—від кровопролитного вчинку, кровопролитної вини. Множина виражає також всяке спеціальне розуміння: в́тки—вічність, світ, скат́аа—святиня; Ти між святими спочиваєш, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαύμενος — Ти в святині спочиваєш; на небес́их—на небі, сла́ва въ в́шних—на висоті (в небі) і т. п.

6. В жидівській мові через повторення речівника в родовім відмінку множини предмет підноситься до вищого ступіня, речівник неначе степенується: небес́а небес́их — найвище небо, в́тки в́тківих — вся вічність; скат́аа скат́аих—святиня святині, найсвятіше місце; справедлив́ість його на сын́их сын́ових—на потомках.

7. Єврейська мова має мало прикметників і заступає їх, яко атрибутів, речівником у родовім відмінкові; слов'янська мова цілком запозичила цей спосіб (вже з грецького), але українська мова його не терпить,—вона любить тут прикметника ¹: ко в́тки в́тківих, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων во віки вічні; кон́а благоух́анна—приємні пахощі, смире́ніє ра́ви—покірна служебниця; Господи, подай руку Твою

1. Див. мою працю: „Чистота й правильність української мови“, Львів, 1925 р., § 152 ст. 165—166.

з висоти оселі Твоєї, ἐξ ὕψους κατοικητηρίου σου — з високої оселі Твоєї; Господи, полюбив я величність дому Твого і місце оселі слави Твоєї, τόπον σκηνώματος δόξης σου — славне місце оселі Твоєї; Τότε ἀγαπολήσιν θύρῳ τῆς ἀληθείας — тоді будеш вдоволений жертвою справедливою; стати перед славою святого Твого жертівника—перед славним Твоїм жертівником; царю славы, Βασιλεὺς τῆς δόξης — царю славний; ῥημάτων ἀκρίβεια, Пс. 140,4—слова лукаві; благословен еси на престолі славы царствів Твоїх—на славнім царським престолі Твоїм.

8. Як речівник, так і дієслово скріпляються в жидівській мові через повторення їх в неозначенім способі; грецька, а за нею й слов'янська мова перекладають це через дієприкметник, напр.: ὠβυσσίδωκε ὠβυσσῶσα με — кругом обступили мене; εὐλογεῖσθε εὐλογηθῆτε τῷ ἰσχυρῶν εὐμνησθήσθε — щедро благословлю тебе й чисельно розмножу.

9. Дуже часто в єврейській мові замість приказового способу знаходимо час будучий; прикази старозаконні майже скрізь подано так: Господь Божий Твій покліниши і послужиши—кланяйся й служи; возлюбивши йскренняго твоего—люби ближняго, наречеші ймя емо — назви його, дай йому ім'я; напоїши мене иссопом, и ѡчищуша мене—покропи мене ісопом, і буду чистий, обмий мене. Ісус Христос старозаконні приписи повторював теж в будучім часі, але свої власні приписи виголошував в приказовий спосіб: любите врагів ваших і т. п.

10. В давній жидівській мові дуже часто вживається минулого часу замість теперішнього, особливо коли мова йде про таке, що має відношення до всіх часів; напр.: щасливий чоловік, що не йде — не йде на раду нечестиву; языки своїми льщаху—вони язиками своїми лукавлять.

11. В жидівській мові часто вживається двох рівнорядних речень, тоді як по українськи треба тут підрядне речення, напр. Матв. 5¹⁶: ἵνα καὶ διδοὺς ἅμα διπλάσιον φῶς ἢ προσέλαττε ἡμεῖς ἅμα, ἵνα καὶ ἐκείνοι, οὐκ ἐκείνοι, ἀναγγελοῦντες τὴν δόξαν τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς — Щоби, бачучи добрі діла ваші, вони прославляли Отця вашого небесного».

12. В жидівській мові (а також і в перекладах грецьких) дуже часто дія важніща й раніща передається побічним реченням, а менш важна й пізніща по часу—головним; того ж самого додержано і в мові церковно-слов'янській, але дух нашої української мови вимагає як раз навпаки,—ставити важніщу дію в головнім реченні. Напр.

Матв. 2^с: Й послáвк ñх ко Видлééмиá, речé, треба перекласти: «І відпустив він їх до Вифлеему, наказуючи».

13. Жидівська мова, а також і мова грецька, дуже часто вживають виразів λέγων, λέγοντες, ἔφη — глаголá, глаголúще, речé по дієсловах говорення; ці вирази по-українськи зайві, а тому при перекладах їх треба опускати. Напр. Матв. VIII. 5: Пристúпи кá нéму сóтникк, молá ἐγώ й глаголá, перекладаємо: «Приступив до Нього сотник та й благає Його». Ця стилістична манера часта в наших перекладних пам'ятках; напр. в Олександрії по списку (тишівському) XVIII в. (видав Др. Ів. Панкевич, Ужгород, 1922 р.) читаємо: «Почнет им говорити рекучи» ст. 35 (по укр.: «Почне їм говорити»), «Говорит тыми словы рекучи» ст. 36 (по укр.: «Говорить їм так») і др.

Отож, перекладаючи, мусимо розв'язувати всі гебраїзми, бо вони прикраса своєї мови, але в мові нашій зайві, бо будуть незрозумілі; ліпші сучасні переклади Святого Письма вже порозв'язували ці чужі звороти та вирази. Наші переклади — Морачевського та Куліша — гебраїзмів не розв'язували; новий галицький переклад о. Яр. Левицького часом розв'язує їх. Ось приклади на те, що дослівний переклад з додержанням гебраїзмів тільки затемнює текст; у Куліша в його перекладі Євангелії читаємо: «И побачить усяке тіло (треба: кожна людина) спасення Боже», Лука, III, 6; те ж у Морачевського (редакція єпископа Парфенія): «І уздрить всяка твар спасення Боже»; у Кул. Лука IX, 51: «Утвердив лице своє йти в Єрусалим», у М.: «Повернув лице Своє, щоб іти в Іерусалим»; новий переклад Яр. Левицького, 1921 р. розв'язує цей гебраїзм: «Він постановив піти в Єрусалим»; К., Лука IX, 53: «И не прийнято його; бо лице його було грядуще в Єрусалим»; у М.: «Але там не прийняли Його, бо було видно, що йде Він до Іерусалиму»; у Яр. Лев.: «Та не прийняли його, бо він прямував до Єрусалиму».

Я подав лише деякі приклади гебраїзмів, але їх тисячі в наших текстах,—грецьких, і слов'янських; стільки ж їх і в перекладах Куліша та Морачевського (редакція Єп. Парфенія й комісії), а тому обов'язково мусимо таки дати новий переклад Нового Завіту, який відповідав би сьогодняшнім науковим вимогам в цій справі.

§ 6. Те ж саме треба сказати й про особливості мови грецької або про **геленизми**. Грецька мова, особливо її складня, має багато своїх власних форм і зворотів в уживанні відмінків, часів і їхніх способів, займенників, прийменників і т. п. Звичайно, при перекладах на українську мову всі ці особливості, геленизми ми повинні розв'язати, повинні вживати тільки українських особливостей мови. Мова церковно-слов'янська задержала дуже багато геленизмів в текстах богослужбових; складня наших старих церковних текстів часто цілком грецька (грецької складні можете вчитися й по церковно-слов'янських перекладах!). Звичайно, при перекладах на українську мову складня повинна бути тільки українською.

Напр. **О́че на́ше, йже є́си на не́бесѣхъ**, це грецизм: *πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, по укр. тільки—отче наш небесний; в конструкції *ὁ αὐτός* це *αὐτός* я передаю не сам, а ти; правниця їхня *ἐπιλήρητη δόρων*, *ἡσπόνησα μζды*—повна підкupu, і т. п.

В грецькій мові звичайно особового займенника при дієслові не вживається, і цю особливість занесено й до церк.-слов. текстів; але ця особливість противна духові української мови, тому в перекладах треба вільно ставити й особового займенника поруч з дієсловом. Див. Матв. II, 2: *κιάτхъ мз...* й *придѣхомз*—ми бачили... й прийшли.

Крім цього, в грецькій мові (як і в жидівській) надто часто вживається займенника замість відповідного іменника; це затемнює розуміння тексту, тому при перекладах можна зам. займенника поставити й відповідного іменника. Див. Єв. Матв. II, 5, 9, 11 і т. п.

Про геленизми див. ще вище § 1.

§ 7. Грецька мова надзвичайно любить підрядно-зложені речення, розпочинаючи побічні речення **дієприкметниками**, в яких вона постійно кохається. Ця гебрійсько-грецька синтактична особливість дослівно перейшла до мови церковно-слов'янської. Але ця особливість противна духові живої української мови. Народня українська мова, як і всяка інша народня мова, не любить дієприкметникових форм і завсіди замінює їх описовими формами; замість: люблячий, читаємий, носивший у нас кажуть і пишуть: той, що любить, що носив, що його читають. Правда, цього не можна сказати про стару літературну українську мову: вона з давніх давен знала й вільно вживала

дієприкметникові форми; обійтися без них в інтелігентнім думанні дуже важко. Українська література XVI і XVII віків дієприкметники, особливо на-*чий* (інші форми рідкі), знала в великому вжиткові і вільно з них користала ¹.

Проте, бажаючи бути як найближчим до народньої мови й народнього думання, треба уникати дієприкметникових форм; повні описові форми, замість коротких дієприкметникових, часом стоять нам на дорозі до більшої милозвучности перекладу і до його більшої вірности грецькому оригіналу, який, як я сказав, дієприкметникові форми любить і вживає їх дуже часто.

Наші старі переклади Письма Святого на українську мову, як напр., Пересопницька Євангелія 1556 р., вільно вживають і дієприкметникових форм, хоч і описові форми, замість коротких, в них дуже часті. ²

§ 8. Поставивши собі метою дати текст якнайближчий до оригіналу, не треба робити в самім перекладі пояснення тексту, бо це була б **суб'єктивна екзегеза**, а не точний переклад; зза цього, скажемо, грецьке ἐν εἰρήρῃ *мірромі*, я перекладаю «в спокої» (старого *миром* на Україні тепер не зрозуміють), а не «в спокої душі» чи «в спокої серця», див. Пояснення № 256, бо ці добавки були б лише суб'єктивним моїм тлумаченням. Зза цього я не розкриваю де-яких тропів, фігур, символів і т. п. в оригіналі; вираз: ὑπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήρῃς ὡ *квішнѣмх мірѣ*, я перекладаю «за спокій з висоти», хоч не зле було б: «за небесний спокій», чи «за спокій з неба», № 258; або: ἀνω στήρην τὰς καρδίας *горѣ ѡмѣннх серцѣ*, перекладаю: «вгору (до неба) піднесімо серця», № 596, бо пояснюючих перекладів цього місця можна дати багато, але всі вони будуть суб'єктивними.

Ті місця, що неясні в оригіналі, я часто не пояснював перекладом,—бо мусимо дбати, щоби переклад, справді відбивав оригінал зо всіма його рисами. Відступи від цього вважаю неможливими, бо це знову був би не переклад, а суб'єктивне тлумачення.

§ 9. Часто чуємо бажання, що треба особливо дбати про **поетичність перекладів**. Так, мусимо про це дбати, бо

¹ Див. Проф. *І. Огієнко*: Чистота й правильність української мови, Львів, 1925 р., ст. 171—173, § 157,—тут докладно про цю справу.

² Див. Проф. *І. Огієнко*: Українська Пересопницька Євангелія 1556 р., Тернів, 1921 р., ст. 21, § 55.

ці ж переклади йдуть до вселюдного вжитку, голосно читаються чи співаються, вони мусять глибоко захоплювати душу й серце вірних. Не забуваймо, що кожна молитва вже в оригіналі своїм більш або менш поетична, і цю поетичність пильнуймо заховати; тільки часом нічого не вдіємо, коли якась молитва вже в оригіналі своїм не має потрібної поетичности. Не забуваймо, що в наших перекладах не може бути так званого вільного перекладу, бо коли б ми стали на шлях такого перекладу, тоді текст молитовний втратив би свою традиційність. А ми ж, повторюю, не складаємо нових молитов, лише точно й дослівно перекладаємо старі.

Богослужбовий текст в дсбрім українським перекладі постійно оживає, і стає в високій мірі поетичним. Як на приклад, вкажу на три довгих молитви до Духа Святого, що читаються на Великій Вечірні на Зелених Св'ятах. Прочитайте їх по церковно-слов'янському: переклад надзвичайно темний та важкий; через це певне мало хто знає їх глибокий зміст; навіть священники, як я переконався, часом молитов цих не розуміють. Перекладчик цих і о и тов (з грецького) слов'янською мовою володів слабенько і невдало кував собі слова без кінця. А між тим молитви ці в грецькій оригіналі—надзвичайно поетичні й глибоко філософські; більш поетичних, більш змістовних молитов трудно вказати; а що це так, — переконайтеся хоча б з мого перекладу їх ¹. Молитви ці в перекладі українському стають без порівняння більш поетичними та більш змістовними, як в перекладі церковно-слов'янському. Те саме треба сказати й про всі інші переклади: вони оживають в українській мові і глибоко захоплюють читача. Це й єсть величезна користь вживання живої мови в Церкві.

§ 10. Окремо мушу спинитися на **перекладах співа-ного тексту**. Як маємо перекладати ті місця Богослужбові, що їх в церкві співається? Річ у тому, що в теперішній час ми маємо дуже велику музичну продукцію до слов'янського Богослужного тексту, утворену особливо за два останні віки; серед цієї продукції єсть річі високої художньої вартости. Поривати з цією музичною культурою, утвореною частіше таки духом українським, тяжко. От тому

¹ Див. „Св'ята Відправа на Зелені Св'ята“, Тернів, 1922.

в текстах, що співаються, часом можна давати такий переклад, щоби він по зможі підходив до готової вже нашої музичної продукції, щоби-то додержуючись навіть числа складів слов'янського тексту. Наприклад, ми ж маємо найрізнішу музику до «Херувимської Пісні», на мій погляд Пісню цю мусимо так перекладати, щоби існуюча музика її могла підійти й до нашого перекладу.

Але подібних співаних Молитов не багато,—більшість їх така, що мусимо давати переклад, нічим себе не зв'язуючи. Мусимо подбати й про свіжу та оригінальну музику до таких текстів.

§ 11. Перекладаючи, увесь час мусимо дбати про те, щоби мова в перекладах не була буденною, звичайною,—бо для церковного вжитку, куди вірні збіраються не часто, більше пристойною буде мова поважна, мова «високого» стилю; тому при перекладі треба схилитися на бік слів не шаблонних, від яких не тхне буденщиною. Вульгаризму виразу мусимо уникати всіма можливими способами, жертвуючи іноді в цім відношенні живим українським словом на користь старому українському.

Увесь час не зайвим буде дбати також про можливість зберегти і в перекладі приємні нам пахощі старого церковно-слов'янського тексту («библійний стиль»).

За цього інколи я в своїх перекладах давав перевагу архаїчним українським формам і виразам, коли тільки знає їх більш-менш широко мова українська. Так, напр.:

1. Не міняю *o* на *i* в таких словах, як: Бог, Тройця, Престол, Ангол, милость і т. інш. Див. працю: «Чистота й правильність української мови» ст. 23.

2. Вживаю старих приставок: пре, див. Пояснення. № 25, все і т. п.; див. «Чистота» ст. 96. 144.

3. Додержуючи архаїзмів в мові, я з резервою вживаю закінчень *-ові-еві* для давального відмінку. Літературна українська мова переважно знає це закінчення, але мова народня широко знає й закінчення *-у,-ю*, якого встаровину вживалося частіше від *-ові,-еві*. Див. «Чистота» ст. 36-37.

4. Прикметників я вживаю часто в повній формі: Пресвятую, Пречистую, Пресвятая Тройце і т. п. Ці старі повні форми ще й тепер кріпко держаться в народніх піснях, думах; в мові народу взагалі вони збереглися більше, ніж в мові літературній. Див. «Чистота» ст. 88-89.

Повної форми прикметника часто вимагали від мене потреба додержати розміру для співу, або вимога милозвучності в текстах, що читаються голосно.

5. Коли слово слов'янського тексту єсть загальновідоме на Україні, я його залишаю і в перекладі, напр. ради, беззаконня, помилуй, спаси, еси, безсмертний, вповання яко, Істина і т. п.

Звичайно, не можна вживати тих старих слів, які тепер мають вже друге значіння, Так, церковно-словянське *нынѣ*, гр. *νῦν*, лат. *nunc*, нім. *jetz*—це «тепер», а наше українське *нині*—це сьогодні, а тому не можна перекладати *нынѣ* на *нині*; див. про це докладніше № 12 в Поясненнях.

6. Лишив я в своїм перекладі також і чимало слов'янізмів, щоби додержати поважного стилю, як от: причастя, св. врата, благословен, риза, Агнець непорочний жертва, Предтеча, отрок, чоловіколюбєць і т. п.

§ 12. В церковно-слов'янських текстах, особливо старозавітних, напр. в Псавтиру, єсть багато виразів, які в **буквальнім перекладі були б недопустимими для церковного вжитку**, напр.: *сскрѣши врагѣ* № 91, *стѣрзѣ єси є постѣты* 93, в Молитві Метафрастовій по Причасті Богородиця називається *нескѣрна матерь*, або ще: *плѣдѣ чрѣва*, *оутрѣба* і т. п. У всіх цих випадках мусимо прикладати всі зусилля свої, щоб обійти вульгаризму, недопустимого в церкві. В виразах цих колись може вульгаризм і не почувався так гостро, але тепер вони недопустимі в церковному вжиткові; лише не розуміючи їхнього значіння, ми часом не відчуваємо цих вульгаризмів. Підкреслю тут, що при вмілому перекладі подібні вирази виходять на українській мові зовсім пристойними, так що цілком не помічається та кострубатість, що була в ц.-сл. оригіналі. Напр. вираз: «Благословѣнѣх плѣдѣ чрѣва Твоѣго» перекладаєм: «Благословенне породіння Твоє» або «Благословен Син Твій,» — і кострубатости нема.

Зазначу тут, що такої кострубатости дуже багато в перекладах Куліша та Морачевського, а тому ці переклади мало придатні для церковного вжитку, на що постійно скаржаться наші священники.

§ 13. **На яку українську мову маємо перекладати?** Річ у тім, що ми маємо тепер два відтінки літературної української мови,—власне український і т. зв. галицький. На Великій Україні в основу літературної мови лягла

жива народня мова, головно Київщини та Полтавщини; це мова Шевченка, яку легко розуміє весь український нарід. Ось на цю літературну мову й маємо робити свої переклади,—тоді їх легко розумітиме весь український нарід, де б він ні жив. Мови ж західно-української, «галицької», як і взагалі місцевих ознак, мусимо непремінно уникати, бо цих виразів, як місцевих, не зрозуміє цілий український нарід.

Мусимо всі сили свої прикласти на те, щоби переклади наші, особливо переклади Святого Письма, стали найкращими зразками літературної української мови. Нехай читачі вчать ся своєї літературної мови по цих перекладах, як, скажемо, колись німці вчили ся доброї літературної мови з свого старого перекладу Біблії. На жаль, у нас нема ще повного зрозуміння як раз оцього значіння Біблії,—щоби по ній суспільство вчилося зразкової своєї літературної мови, а тому на переклад Біблії й не звернуто в нас належної уваги; кажу це так тому, що, напр., переклади Куліша рішуче «підгаличачено» в виданні Біблійного Товариства (зробив це Пулюй?)¹; а переклад Євангелія Морачевського (його виправляла Комісія під головуванням Єпископа Парфенія, а видав Св. Синод російський) має так само дуже багато недоледностей супроти сучасної доброї літературної мови; переклад цей часто разить вухо наше при голоснім читанні в Церкві.²

Ото ж мусимо дати такий переклад цілої Біблії, щоби він став найкращим зразком сучасної літературної мови, незвичайно милозвучної при голоснім читанні.

Пильнуючи перекладати по змозі в поважнім стилі, гарною сучасною літературною мовою, треба проте скрізь уникати слів, простому народові незрозумілих; дбаймо робити переклад милозвучною, чистою, легкозрозумілою народньою українською мовою,—бо цього вимагає те перше завдання, яке повинні мати собі на оці всі подібні переклади,—бути легко й цілком доступними широкій народній масі, бо це єсть завдання й самої Служби Божої.

1. Див. про це свідчення Ів. Нечуя в примітці до § 21, нижче.

2. Пор. напр. хоча б мої переклади Євангелія (в книжці: „Свята Відправа Вечірна та Рання“) з перекладами Куліша та Морачевського. Виникає це, звичайно, лише з ріжного стану літературної української мови за часів цих авторів й тепер.

§ 14. Українська Церква споконвіку, ще з часу Володимира Святого вимовляла богослужбовий текст з власною вимовою та з рідним наголосом; богослужбові книжки наші, починаючи з середини XIV-го віку, мали розставлений наголос український. Цей наголос старих українських Богослужбових книжок, скажемо, київського Лаврського друку XVII віку, має багато відмін від наголосу теперішніх Богослужбових книжок, бо Лавра друкувала книжки тільки з своїм українським наголосом. Так справа йшла аж до 1686 р., до року переходу Української Церкви під владу московських патріархів; з цього часу, а особливо з 1720 року, крок за кроком забороняють Лаврі друкувати Богослужбові книжки з рідними місцевими відмінами, і з того часу потроху заводиться на Україні московський наголос в Богослуженні; пізніше цей же московський наголос, разом з Богослужбовими книжками, занесено й до болгар та сербів, і навіть в Галичину та Буковину.

В своїх Богослужбових текстах я скрізь ставлю рідний нам український наголос, інколи реставруючи наголос давніх наших богослужбових книг. Московський наголос постільки закорінився в нас і в Україні, що почасті міцно тримається навіть в з'українізованих церквах (скажемо, в текстах ще неперекладених); напр., виголошують: Господу помолімся, тоді як треба, згідно грецькому *τῷ Κυρίῳ δεηθῶμεν*, Господу помолімся чи помолімося; або *παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτηθῶμεθα*—у Господа просімо, а не просимо (вдавнину ці форми писали: *помоли́мся*, *просі́мо*).

Подаю тут коротенького Словничка українських наголосів; Словничка складено головним чином на основі наших давніх українських Службеників 1604 (стритинського) та 1629 (київського) років.

Бѣдро, бѣдра, везиолекѣю, вѣжда, Благоуѣдѣнїе, благоденствокати, благоденствѣю, благоденствѣтя, бедствѣсѣти бедствѣю, божествѣнный, бѣлѣзнь, бѣлзнь, бѣлан, бѣлѣд, бѣтїе, бѣланц, бѣдѣмшѣ, везгласѣ, врата, вратѣ, вѣторшѣ, вѣторѣ, вѣѣра, гласглати, гласглатѣ, гласглатѣ, гѣрѣ, Господѣки, гѣва, дарѣи, дарѣ, дарѣкѣ, дѣсньи, дѣвньи, дѣшѣ, дѣлѣтѣлѣ, дѣлѣти, ѣднѣ, ѣктѣнїа, ѣпїтрахїа, ѣлѣ, жертѣвннѣ, жїтїе, закѣнѣ, закѣннѣ, зазакствѣкати, зюва, знаменовати, їзвѣкїтѣлѣ, їлѣ, їншѣ, їповѣдѣнїе, їповѣдѣти, їповѣдѣю, кѣднѣ, кѣдѣтѣ, клѣѣтннѣ, кѣпїе, кѣрѣкѣ, кѣпѣлѣ, лѣвѣцїи, малѣа, малшѣ, моѣгѣ, моѣлѣ, ѿ мѣне, мнѣстїкшѣ, мїрѣкшѣ,

множество, мѣрскій, навѣжнѣй, нѣпасть, нѣродя, невидимый, ѿ нѣгѡ, ѿ нѣа, на нѣгѡ, къ нѣмѡ, невѣжливѣ, невѣжливѣнз, нѣплатель, ѡбѡ, ѡвръзаніе, ѡдѣсною, ѡлтарь, ѡлтаря, ѡсмый, ѡпѣстх, ѡчальнѣ, ѡчистѣ, писмо, плавающуя, плода, побѣдѣх, покой, полезный, полезнѡ, помолиме, похвала, пречѣстнѣй, пречѣстнаа, пречѣстнѡе, призрѣ, приазнь, прогнѣх, протѣй, работати, къ Римляноу, родитѣ, родной, родногѡ, родномѡ, самогѡ, самомѡ, самію, скобѣх, скобѣмѡ, скобѣа, оу себѣ, седмѣй, сеа, се, сіа, сію, славнѣйшю, служѣщій, служитѣа, слышаніе, содѣржитѣ, соткоритѣ, сотборимѣ, соткоритѣ, сподобитѣа, сподобѣ, сподобѣкшемѡ, сподобѣхѣ, страны, страню, судище, ткобѣх, ткобѣа, ткобѣмѡ, ткобѣцѣ, ткобѣца, ткобѣо, ткобѣни, ткобѣтѣ, ткобѣимѣ, ткобѣтѣ, ткобѣтѣа, оу тѣбѣ, трапѣза, оутѣшитѣа, оучитѣ, оучитѣа, сѣятѣ, оущедрѣ, хвала, ходатай, ходатайтѣбѡ, хощѣ, хощѣте мой, царствовати, царствѡю, царствѣй, царю мой, чѣстнѣй, шѣстѣй, шѣстоѣ, щедротѣ, щедротѣми.¹

Наголоси ці—старі наші українські наголоси, що довгі віки панували в нашій Церкві; стихійно вони ще лишилися по глухих закутках Галичини; так, скажемо, по Церквах Косівщини я скрізь чув ці наголоси в тчианнях народу та дячків.

У нас ще не всі Богослужбові книжки перекладено на українську мову, а тому доводиться багато Служб правити ще по церковно-слов'янськи; але правлючи їх по церковно-слов'янськи, мусимо бодай наголоси ставити українські; ось в цім випадку Словничок старих українських наголосів, який я вище подав, не буде зайвим. Звичайно, вимова наша оцих неперекладених ще текстів мусить бути лише українська.¹

§ 15. **Українська богословська термінологія** у нас ще мало вироблена; на жаль, і солідної праці в цім напрямі не помітно. Підкреслю тут, що своєї старої продукції в цім відношенні ми не знаємо, а між тим наша українська богословська термінологія існує вже з XVI віку. За віки XVI—XVII—XVIII на Україні написано багато дуже по-

1 Див. про це мої праці: а) Наголос як метод означення місця виходу стародруківаних книжок, Львів, 1925 р., відбитка з „Записок“ т. 136—137 ст. 197—294; б) Український наголос на початку XVII-го віку, відбитка з „Записок Чину св. Василія Великого“ 1926 р. т II. вип. 1—2, ст. 1—29; в) Українська вимова богослужбового тексту в XVII віці, нарис з Історії української фонетики, „Елпіс“, 1926 р. кн. I.

2. Правила української вимови я подав в книжці своїй: „Українська вимова церковно слов'янського богослужбового тексту. Правила й зразки вимови“. Тернів, 1921 р., ст. 1—20.

важних богословських праць, з своєю рідною українською богословською термінологією. Звичайно, при перекладах ми мусимо користати з цієї нашої традиційної термінології, часом дуже влучної. Колись настане час, що ми матимемо українського Історичного Словника богословських термінів,—тоді переконаємось, як багато вже зробили попередники наші й на цім полі.

§ 16. Увесь час треба мати на оці та послідовно додержуватися й **синонімічного значіння слів**, як от для слов'янських: *хвала, хвалініє, похвала; іарость, гнѣвъ; йстина, правда* і т. п.; в грецькім оригіналі тут звичайно маємо ріжні слова.

§ 17. Звичайно, загальновідомих з церковної термінології слів не перекладаємо: Господь, амінь, алилуя, апостол, ангол, Євангеліє і т. п.

§ 18. Дуже корисно при перекладах Богослужбових книг частіше заглядати до **книг новозавітних**, бо мусить бути згідність однакових висловів чи цілих речень, взятих до Богослуження з Нового Завіту чи Біблії взагалі. Існуючі вже конкорданції чи Словники до Біблії допоможуть нам швидко розшукати потрібне місце. Переклади біблійних книг ми вже маємо, з XVI-го віку починаючи, і таке користання, про яке тут мова, дасть нам змогу використати й попередню традицію, і попередній досвід, якими нехтувати ніколи не треба.

§ 19. Я вважаю, що **націоналізувати Службу Богу**, то не значить тільки перекласти її на українську мову. Служба Божа в Українській Церкві, залишаючи непохитною основу свою, мусить мати національним усе те, що виходить поза межі цієї основи, напр.: поминання українських святих, Української Церкви і т. п.; додаткові прохання в ектеніях, додаткові молитви повинні бути українськими не тільки по мові, але й по змісту своєму.

Ми досі ще не маємо Святців (Місяцеслова) з українськими святами. Списка такого проте варто б скласти: маючи собі за основу давніх східних святих, список цей має бути доповнений святими українського походження.

1. Див. мої праці: 1. Українська Пересопницька Євангелія 1556 року; Тернів, 1921 р., ст. 1—36. 2. Українська Житомирська Євангелія 1571 р. Опис пам'ятки, аналіз мови й словник; Тернів, 1922 р., ст. 1—72. 3. Новий Завіт в перекладі на українську мову Валентина Негалевського 1581 року; Тернів, 1921 р., ст. 1—32. 4. Мова українська була вже мовою церкви; Тернів, 1921, ст. 1—32.

В каліндарях, де не подаємо під якимсь днем усіх святих, треба подавати, крім давніх святих східних, головню своїх, українських, як то роблять і інші християнські народи. Ось я беру українського сучасного каліндаря: наче навмисно, ніде не знаходжу українських святих. Інші церкви, напр. болгарська та сербська, в місяцесловах подають і всіх своїх святих.

Церква Українська за довгі віки свого незалежного існування (залежність від Царгороду була вкінці лише номінальною) витворила собі багато цікавих окремішностей, особливо своїх церковних звичаїв, які пізніше вперто нам виганяли. Звичайно, усі ці звичаї, як свої рідні, мусимо повернути нашій Церкві. Напр.,—Царські Врата зачинаються лише тоді, як це було й колись на Україні; Євангеліє читається лицем, а не спиною до Народу (уявляємо, що це сам Христос проповідує народу), проповідь зараз по Євангелії; братчики з свічками на Службі, і т. п., і т. п., усі старі свої звичаї мусимо відновити в Українській Церкві.

Звичайно, мусимо відновити по давніх наших Требниках і ті наші старовинні «чини», які нам потроху відібрав св. Синод. Нарід любить ці «чини», а тому забирати їх в нього немає потреби.

Думаю, що пізніше повстане таки питання про можливість націоналізацію й деяких окремих місць. В Псавтиру повно виразів «Ізраїль» і т. п. Поставте замість «Ізраїль» інший вираз—напр. «наш нарід», і тоді Псальма набірає незвичайної нової сили, яка чарує нарід. Поставте в Псальмі 19 зам. «цар» це саме—і ця Псальма обертається в захоплюючу палку національну Молитву... В своїм перекладі 136-ої Псальми: «На ріках Вавилонських» я провів цю думку, ¹—і я бачив, як нарід з переповненої душі плакав, слухаючи цю вже нову йому Псальму...

Я знаю, з яким неописаним захопленням співав нарід в українських церквах вірш із Псальми: «Спаси, Господи, людей Твоїх, і поблагослови Україну ² Своєю!» Так, це новина,—але це новина на славу Божу і на користь церкви, новина, яка тягне до себе мільйони людей, переповнюючи серця їхні радістю та збільшуючи їх релігійний настрій; новина, яка, поправді, й не змінює початкового розуміння.

1. Див. „Свята Відправа Вечіря та Рання“, 1922 р., ст. 107-108.

2. Цеб-то достоїніє.

Думаю, що пізніше повстане це в повному розмірі, а я його тут торкаюся лише принагідно й побіжно.

§ 20. На закінчення мушу висловити ще одну свою власну думку,—переклади,—бодай головний круг Богослужбових книг,—має зробити **одна особа**. А це для того, щоби бодай в головнім крузі додержати одного стилю, одної душі. З погляду методології недопустимо, щоби, скажемо, Службу Іоана Золотоустого переклала одна особа, а Службу Висилія Великого—інша; недопустимо, щоби бодай головні «чини» Требника переклала не одна особа. Звичайно, переклади ці має переглянути й затвердити Комісія, але виготовити їх має одна особа. Пригадаймо собі, що головний круг Богослужбових книг приготували таки два брати,—Кирило та Мефодій (здається, більше оден Мефодій); митрополит Досифей Сочавський так само оден перекладав головний круг Богослужень на румунську мову. Лише додаткові Служби та другорядні можна доручати перекладати й ріжним особам.

§ 21. Мушу ще хоч дві слові сказати про **правопис грецьких слів** чи грецьких ймень при наших перекладах; тут треба не забути, що в способі вимови грецьких слів ми, українці, маємо вже тисячелітню традицію,—і тільки цієї традиції ми й маємо дотримуватися. ¹ Єсть ще й друга вимова грецьких слів,—це латинська (її дотримуються народи католицької віри, або ті, що колись були католиками, напр. німці—протестанти), але нас вона ні до чого не обов'язує. Ось табличка цієї вимови:

<i>Грецький звук:</i>	<i>Українська вимова:</i>	<i>Латинська вимова:</i>
λ	л: Платон	ль: Плятон
σ	с: Ісидор, Софія	з: Ізидор, Зофія
ϑ	ф; Афон	т: Атон
γ	г: Пелагея, Агафон	г: Пеляг'ія, Ага- тон.
β	в: Вавилон, Авель	б: Бабільон, Абель.
η	и: Ірина, Ісус, алилуя, яінапсІ	е: Ірена, Єзус, амен, Еспанія.
ι	и: митрополит	і: метрополіт.

1. Див. мою працю: „Нариси з історії української мови“; Варшава, 1927 р., ст. 115-125.

Дам коротенькі пояснення до цієї таблички.

1. Споконвіку ми, українці, грецьку λ вимовляли не м'ягко, напр.: Вавилон, Єрусалим, ангол, філософ і т. п.; здається, так само не м'ягко вимовляли цей звук і самі греки X в. І привчили (через духовенство) і нас такій вимові. Навпаки, римляне (а за ними й усі ті, що прийняли римську культуру) вимовляли цей звук м'ягко: філзофія, Плятон і т. п.

2. Грецьку букву σ перед голосним звуком споконвіку ми вимовляли тільки як **с**, а не як **з**, бо так її вимовляли й самі греки, напр.: Философіа, персы, Мезопотаміа, Діонісій і т. п.; народи латинської культури вимовляють: філзофія, Мезопотамія, Діонізій, Зофія, Ізидор і т. п. Зкатолицька (латинська) в Біблії перекладу Куліша — Пулюя, на жаль, знаходимо: Ізак 21, Ізаака 21, Езав (Ісав) 27, Мезопотамія 26 і т. п. (видання Британського Товариства, Відень, 1912 р.).¹

3. Букву θ , грецьке θ ми частіше все вимовляли як **ф**; в найдавнішій писаній пам'ятці української мови, в Збірнику 1073 р. князя Святослава дуже часто знаходимо **ѳ** замість **ф**, або **ф** зам. **ѳ**, а це показує, що в Києві в XI віці букви **ѳ** та **ф** вимовляли однаково,—як **ф**. Правда, з дуже давнього часу на Україні живе й друга вимова,—як **т** (пор. Марта, Текля і т. п.). В наших перекладах маємо писати зам. **ѳ** тільки **ф**, а не **т** (часом, правда, **хв**, **в**, **п**): Сиф, Вифлеєм, Дафан, Саваоф, Мефодій і т. п. На жаль, в Біблії перекладу Куліша знаходимо: Сет 8, Метусала 9, Бетлегем (це ніби Вифлеєм!) 52, Бетлеєм 254, Натанаїл 385, Датан 148 і т. п.

4. Букву γ самі греки в X в. вимовляли як наше **г**, а не латинське **g**, і цієї вимови навчили й нас, напр.: ангол, Євангеліє, Гаврило, Григор і т. п. Римляне вимовляли цей звук все як **g**, **г**: фільольоґія, гімназія, Гольгота (Голгофа) і т. п. З бігом часу римське **g**, **г** вривається потроху й до нашої літератури, але все під католицьким впливом.

1. Власне, переклад П. Куліша та Ів. Нечуя-Левицького досить таки зіпсуто в виданні Британського Товариства. Одержавши примірник цієї Біблії, Ів. Нечуй-Левицький писав: „Бачу, що видавець позміняв і в мене, і в Куліша форми мови по-галицьки“. Див. Акад. С. Єфремів: „Іван Левицький-Нечуй“, Київ, 1925 р., ст. 48.

5. В ІХ віці по Христі греки свою букву β вже вимовляли тільки як **в**, а за ними так вимовляємо й ми: Амвросій, Варвара, Василь, Авель, херувим, алфавит, Вавилон, Ревена, Вифлеєм і т. п. Римляне й католики в цім випадку вимовляють в як **б**. На жаль, в перекладі Куліша — Пулюя знаходимо замість **в** все **б**, напр.: Абель 7. 8, Бабилон 12, Абимелех 21, Ребека 26, Лабан 26 (чому вже не Лябан?), Рубен 50, Бетлегем 52, Абїрам 148, Бооз 384 і сотні т. п. форм.

6. Грецьке η ми, українці, споконвіку читали як **и** (так її й греки читають), а не **е**, напр.: Вифлеєм, Хима (також химія), Зиновій, Ірина, Іспанія, алилуя, Йосип, Сиф, Ісав, Ісус, Рахиль, Сим і т. п. Римляне читали, а католики тепер читають цю букву як **е**: Ірена, хемія, метрополіт, Еспанія і т. п. На жаль, в зіпсутім перекладі Куліша — Пулюя грецьку η передається тільки через **е**: Сем, Сема, Семові 8, Сем 9. 10. 12, Езав (Ісав) 27, Рахеля 33, Рубен (Рувим) 50, Бетлегем 52 і т. п. Бувши послідовними, треба вже було писати: амен, Єзус, алелуя і т. п.

7. Грецьке ι треба передавати скрізь чер **и**, бо передавати його чераз **і** нема підстав.

Докладніше про ці питання див. *в моїх працях*: 1. Український стилістичний словник, Львів, 1924 р., ст. 204—209, 351—352, 430—434, 95—98, 478—479, 169—170, 162—167. 2. Нариси з історії української мови, 1927 р., ст. 115—197.

§ 22. Ще одного питання мушу торкнутися, — **чи власні ймення можна передавати по народньому?** Чи мусимо писати Василій, Гавриїл, Діонисій, чи можна вжити й народньої форми Василь, Гаврило, Динис? Думаю, що мусимо ймення подавати в народній формі, виминаючи тільки занадто вже вульгарні форми; так, можемо написати: Йосип, Миколай, Іван, Динис, Лисавета, Пилип, Хома, Хведір і т. п. Коли бажано затримати давню форму, не зле буде й Іоан, Діонисій, Филип, Фома, Федір і т. п. Не забудьмо тільки, що інші народи давно вже знаціоналізували такі ймення; напр. поляки в перекладах Євангелія та в каліндарях вживають: Grzegorz, Jan, Iózef; Katarzyna Mikołaj і т. п.

§ 23. На закінчення подаю тут хоч **головніщу літературу**, яка нам потрібна при перекладах на українську мову. Література ця мусить бути в Бібліотеці при Комісії.

1. **Богослужбові тексти.** Goar Jacobus, *Εὐχολόγιον τὸ μέγα*. Венеція, 1730 року, вид. 2. — *Ἡ θεία Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, editio graecolatina, 1766 р. — *Ἱερατικόν*, надрукований в Патріяршій Друкарні в Царгороді в 1895 р. — Архимандрит Григорій Зигабенос, *Τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Ἐγκόλπιον Προσευχητάριον*. Марсель, 1888 р. — *Τὸ μέγα Ἐρολόγιον*. Атени, 1903 р. — **Службеникз**, надрукований епископом Гедеоном Балабаном, Стрятин. 1604 року. — **Службеникз**, 1629 р., надрукований в друкарні Печерської Лаври в Києві, при архимандриті Петрі Могилі. — **Требник т. зв. Великий**, митрополита Петра Могилы, Київ, 1646 р. — *М. И. Орловъ*, Литургія св. Василя Великаго, Спб. 1909 р. — **Молитвеникъ за православниѣ християне**, видання св. Синода Болгарської Церкви, Софія, 1902 р.

II. **Тексти святого Письма та його переклади.** *Novum Testamentum graece et latine*. Textum graecum recensuit, latinum ex Vulgata versione Clementina adjunxit Fridericus Brandscheid, 1901 р. — *Ψαλτηριον*. Рим, 1873 р. — **Святе Письмо Старого й Нового Завѣта съ поясненнями Д-ра Іоанна Бартошевского**, т. т. I—VII, Львів, 1900—1908 р.р. — *Biblia łacińsko-polska*, текст латинський по Вульгаті, текст польський—по Я. Вуйку, т. т. I—IV, Вильна, 1896 р., вид. 3, арцибіскупа *Козловського*. — **Українська Пересопницька Євангелія 1556 р.**, текст надруковано *П. Житецьким* в «Трудахъ 3-го Археологического съѣзда въ Россіи», т. II, Київ, 1878 р. — **Волинська Євангелія**, переклад 1571 року, текст у *Н. Трипольського*, **Волинское рукописное Євангеліе XVI-го вѣка**, «Волинскій Историко-Археологическій Сборникъ», вип. II, Житомир, 1900—**Новий Завіт**, в перекладі *В. Негалевського* 1581 р., текст надрукував *А. Назаревський* в «Универс. Извѣстіяхъ», Київ, 1911 р., кн. 8, 11 і 12. — **Літківська Євангелія**, переклад 1595 р., текст надрукував *А. Грузинський* в «Чтеніяхъ въ Истор. Общ. Нестора-Лѣтописца» 1912 р. кн. 22 і 23. — **Святе Письмо Господа нашого Ісуса Христа мовою русько-українською**, Відень, 1908 р., видання Британського і Заграничного Біблійного Товариства, переклад *П. Куліша*. — **Новый Завѣтъ Господа нашего Ісуса Христа въ языцѣ церковно - словень-**

скомъ съ переводомъ на языкъ народно-русскій *О. Александра Бачинського*, Львів, 1903 р.— Святе Євангеліє українською мовою, по благословенню св. Синода, переклад П. Морачевського, редакція еп. Парфенія, Херсон, 1918 р.— Святе Письмо Нового Завіту, переклав свящ. Ярослав Левицький, Жовква, 1921 р.; р. 1925-го цього ж автора вийшов і переклад Псавтира. — Книга Іова, на малоруську мову переложена. Року Божого 1877, дня 6-го серпня, *В Александров*; друковано (літографія) 20 примірників; ст. 1—156. Святе Письмо старого і нового завіту мовою русько-українською, Берлин, вид. Брит. Бібл. Тов., 1920 р.— Псалтир в перекладах XVI і XVII віків, тексти у *Є. Карського*. Западноруськіє переводи Псалтыри въ XV—XVII вѣкахъ, Варшава, 1896 р.— Псалтирь въ языцѣ церковно-словенськомъ съ переводомъ на языкъ народно-русскій. *о. Александрѣ Бачинського*, Львів, 1903 р. — Псалтиря розширена, *о. Алексій Слюсарчукъ*, мовою церковно-слов'янською й українською, Жовква, 1904 р.— Псалтирь, Спб., 1901 р., мовою московською, переклад з жидівського тексту. — Псалтир мовою русько-українською, переклад Д-ра *Ів. Пулюя*, Відень, 1905 р.— Псалтирь або Книга Хвали Божої; переспів український *Павла Ратая* (Куліша), Львів, 1871 р.; нове видання, Берлин, 1923 р., вид. «Українського Слова» № 37.— Книга Псалмів, переклав свщ. Др. Ярослав *Левицький*, Львів, 1925 р.— Библия, сирѣчь Свещенното Писание на Ветхия и Новия Завѣтъ, вѣрно и точно прѣведена отъ първообразното, Цариградъ, 1914 р. — Cztery Ewangelie, професор *Владислав Шепанський*, Краків, 1917 р. Євангеліє Луки, переклад Антона Кобилянського, Відень, 1874 р., in 16°, ст. 1—78. — В новий час переклади на українську мову Євангелія розпочав *М. Шашкевич*.

III. **Переклади Служб Божих.** Goar Jacobus Εὐχολόγιον τὸ μέγα. Венеція, 1730 р., вид. 2-е, тут переклад на латинську мову, — Π θεία Λειτουργία Ἰωάννου Χρυσόστομου, editio graeco-latina, 1766 р.— Missa graeca, quam ex lingua graeca in idioma latinum traduxit cum commentario praevio Maximilianus, princeps Saxoniae, 1908 р., дуже добрий переклад. — Euchologion der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes, Відень, 1861 р., переклав протоіерей *М. Раєвський*. — Чинъ священниа й пожегъвенниа Литурги, выдѣмъа сѣце къ гр. кад. цѣркки, съ превѣдомъ нѣмѣцкимъ й польскимъ Шкокомъ Ф. Головацкимъ,

Львів, 1868 р. — Die Griechischen Liturgieen, nach dem Urtexte übersetzt von Remigius Storf, Kempten, 1877 р.— Liturgikon, переклав на німецьку мову прот. *Ол. Мальцев*, Берлін, 1902 р.—Всенощное бдѣніе или вечерня въ соединеніи съ утренею православної католической восточной церкви, нѣмецкій переводъ съ параллельнымъ славянскимъ текстомъ, провѣреннымъ по греческимъ оригиналамъ, протоерея *Алексія Мальцова*, Берлін, 1892 р.—La Liturgie greeque de St. Jean Chrysostome, L'abbé M. Dabbous, видане 8, Париж, 1904 р.—Msza święta, czyli Liturgia według obrządku grecko-katolickiego, z tekstem starosłowiańskim i polskim, Львів, 1885 р.—The holy Mass according to the greek rite being the Liturgy of. St. John Chrysostom in slavonic and english, by Andreu J. Shipman, LL. D. New York, 1912, 1—44 st.—Чин Божественної Літургії Святого отця нашого Івана Золотоустого українською мовою, Кам'янець-Подільський. 1920 р., переклад Київської Ради — Свята Служба Божа Св. отця нашого Іоана Золотоустого мовою українською. На українську мову з грецької переклав *проф. Іван Огієнко*, Львів, 1922 р. Ч. I: текст, Ч. II: пояснення до тексту.—Свята Відправа Великодня, Тернів, з грецької мови на українську переклав *Проф. Іван Огієнко*.—Свята Відправа на Зелені Свята, з грецької на українську мову переклав *Проф. Іван Огієнко*. Тернів, 1922 р.—Свята Відправа Вечірня та Рання. З грецької мови на українську переклав *Проф. Іван Огієнко*, Жовква, 1923 р.—Свята служба Божа Василя Великого, переклад *свщ. П. Табінського*, Калш, 1923 (лише додаткові молитви)—Служба Божа Св. Іоана Золотоустого зі Службами різних намірень, переклав *свщ. Д-р Ярослав Левицький*, Львів, 1927 р., ст. 1—77.

IV. **Словники.** E. Preuschen, Vollständiges griechisch-deutsches Handwörterbuch zu den Schriften des N. Test. und der übrigen urchrist. Literatur, 1910 р.—H. Kremer, Biblisch-theologisches Wörterbuch der neutestamentlichen Gräcität. 9 Aufl. Gotha 1895.—W. Papés, Griechisch-deutsches Handwörterbuch. 3 Aufl. 2 Bde. Braunschweig 1902.—Novi Testamenti Lexicon graecum, auctore Francisco Zorell; Париж, 1911 р.—Handwörterbuch der griechischen Sprache, *Пассов*, Лейпциг, 1841 — 1857 р. т. т. I—IV.—Fr. Miklosich, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Відень, 1862 р.—*Ф. Міклошич*. Краткій словарь

шести славянскихъ языковъ, Спб., 1885 р.—*Петръ Гильтебрандтъ*, Справочный и объяснительный Словарь къ Новому Завъ у, Спб., томъ I-IV, 1882—1885.—Словарь украинскаго языка, собранный редакціей журнала «Кіев. Старина». Редакція Б. Д. Грінченка, Київ, 1907-1909 р. р. 4 тома.

V. Граматики. Blass, Grammatik der Neutestamentlichen Griechisch вид. 2, Göttingen, 1902 р.—Helbing, Grammatik der Septuaginta, Göttingen, 1907 р.—W. Vondrák, Altkirchenslavische grammatik, Берлин, 1912 р., вид. 2.—Jan Łoś, gramatyka starosłowiańska, Львів, 1922 р.—*С. Кульбакинъ*, Древній церковно-словянскій языкъ, Харків, вид. 2.

Поважна наукова критика покаже всі хиби моїх Методів і самих перекладів; я наперед складаю свою щирю подяку всім, хто подасть мені об'єктивні зауваження на скромну цю працю мою, і в дальшій праці своєї всі їхні вказівки я візьму під увагу на користь загальній справі.

На працю свою дивлюся тільки як на матеріяли для budouчого вироблення більш-менш сталого українського богослужбового тексту. Не треба думати, що ми легко й скоро дійдемо до такого сталого тексту, — бо ж і церковно-слов'янський текст витворювався цілими віками і постійно мінявся.

Вірю й визнаю, що тільки спільною невсипучою працею ми зможемо дійти до авторитетного сталого літургичного тексту Богу на славу, Церкві нашій на користь. Хай в цій праці великій скромний труд мій стане добрим початком.

Проф. Ів. Огієнко.

